

4. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності: [навч. посіб]. – [2 вид., перероб. і допов.] / Володимир Васильович Луць. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
5. Васильєва В. А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг [монографія] / Васильєва Валентина Антонівна. – Івано-Франківськ, 2006. – 409 с.
6. Васильєва В. А. Правове регулювання відносин за договором консигнації : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня к. ю. н. : спец. 12.00.03 / Валентина Антонівна Васильєва. – Львів, 2000. – 19 с.
7. Луць А. В. Свобода договору у цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В. В. Луць. – К., 2001. – 18 с.
8. Спасибо-Фатєєва І. Розірвання договору: підстави, порядок, наслідки / І. Спасибо-Фатєєва // Право України. – № 9. – 2012. – С. 102-109.
9. Борисова В., Баранова Л. Цивільне право України / В. Баранов, Л. Баранова. – Том 1. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 480 с.
10. Пиляева В. В. Римское частное право / Валентина Владимировна Пиляева. – СПб. : Питер, 2002. – 267 с.
11. Черниловский З. М. Лекции по римскому частному праву / Зиновий Михайлович Черниловский. – М. : Юрид. лит, 1991. – 208 с.
12. Новицкий И. Б. Основы римского гражданского права / И. Б. Новицкий. – М. : Зерцало, 2007. – 316 с.
13. Римское частное право / Перетерский И. С, Новицкий И. Б., Флейшиц Г. А. и др. – М. : Юрид. из-во МЮ СССР, 1948. – 583 с.
14. Римское частное право: [учебник] / Под редакцией И. Б. Новицкого и И.С. Петеретерского. – М. : Юрист, 1996. – 308 с.
15. Покровский И. А. История римского права / И. А. Покровский. – Петроград : Право, 1918. – 430 с.
16. Бартошек М. Римское право: понятия, термины, определения / М. Бартошак. – М. : Юрид. лит., 1989. – 448 с.
17. Годеме Е. Общая теория обязательств / Е. Годеме. – М. : Изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. – 507 с.
18. Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права : [Издание пятое, исправленное и дополненное] / Д. Д. Гримм. – Петроград : Гос. типография, 1916. – 422 с.
19. Мета та ціль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%B0>.
20. Новый російсько-український словник-довідник: Близько 65 000 слів / С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко, К. В. Ленець, Л. О. Пустовіт. – К. : Довіра, 1996. – 797 с.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
22. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії і практики : [монографія] / Н. Р. Кобецька. – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. – 271 с.

ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ КОНФЛІКТ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ

Яремак З.В.

*(кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри судочинства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника)*

Анотація. У статті на основі теоретико-правового аналізу із застосуванням дедуктивного методу дослідження визначено поняття та особливості еколого-правового конфлікту. Систематизовано ознаки, що визначають сутнісні характеристики даної категорії конфлікту, якими є, по-перше, власне загальні ознаки юридичного конфлікту, по-друге, ознаки, які визначають соціальну складову, і, по-третє, ознаки екологічного характеру.

Ключові слова: конфлікт, еколого-правовий конфлікт, об'єкт конфлікту, предмет конфлікту.

In the article the notion of environmental law as well as its specific features are defined on the basis of the theoretical law analysis approach. The essence of environmental law conflict is regarded as a type of social law conflict. It is outlined that the conflict in the environmental law sphere is caused by the diversity of a person's interests and aims which person is going to achieve within nature interrelationship (ecological, economic, cultural).

It is stressed on the necessity to separate law, social, economic and environmental components of the environmental law conflict. The analysis of the main meaningful issues such as "conflict", "law conflict", "environmental conflict" was made to determine the peculiar features of environmental law conflict within the law conflicts framework.

It was systematized signs that determine the essential characteristics of this category of conflict, which are, at first, the actual common features of the legal conflict, and the second, signs that define the social component, and, the third, the environmental features. It was proved that only together these signs can identify concept of "ecological and legal dispute."

There were determined the ways and areas of further investigations that must be realized through development of the model of interrelationship between subjects of legal relationship with the aim to harmonize their interests and decrease conflict occasions between a citizen and nature.

Key words: *conflict, environmental law conflict, subject of conflict, object of conflict.*

Постановка проблеми. Взаємовідносини між людиною і довкіллям носять досить складний, внутрішньо суперечливий та нерозривно взаємозалежний характер, позитивність якого для обох сторін можлива тільки на основі узгодження законів розвитку природи і суспільства. Використання природних ресурсів і пов'язане з ним відповідне навантаження на навколишнє природне середовище – це та сфера людської діяльності, яка визначає широке коло соціальних, економічних та екологічних проблем. Особливо актуальними вони є сьогодні, оскільки раціональне природокористування і збереження довкілля – ті важливі чинники, що в умовах вичерпання ресурсів і погіршення екологічного стану навколишнього середовища можуть сприяти запобіганню подальшій деградації середовища проживання людини, динамічному розвитку економіки і задоволенню соціальних потреб.

В основу взаємодії людини і природи покладено реалізацію потреб та інтересів, які за своєю суттю мають протилежний за змістом характер: з однієї сторони, задоволення економічних потреб природокористувачів, що визначають специфіку використання природних ресурсів, розміщення виробництв, розвиток інфраструктури тощо, з іншої, – екологічних, спрямованих на забезпечення цілісності екосистеми, її охорони та відтворення природних ресурсів, і покладають на всіх суб'єктів природокористування додаткові обов'язки стосовно охорони, захисту і забезпечення екологічної безпеки. Таким чином, в основу взаємодії людини і природи закладена конфліктність інтересів, насамперед, екологічних та економічних. Різновекторність інтересів суб'єктів екологічних відносин є підставою виникнення конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конфлікт є предметом дослідження самостійної науки конфліктології. Вироблені нею загальні наукові уявлення щодо змісту цього поняття лягають в основу вчень різних галузей науки (соціології, політології, екології, економіки і т.п.). Теоретико-правове обґрунтування та визначення змісту терміну «правовий конфлікт» зроблено науковцями у галузі теорії права (С. С. Алексєєв, С. В. Бобровник). Водночас дослідженням юридичного конфлікту із окресленням специфіки його змісту в окремих сферах правовідносин займаються науковці галузевих юридичних наук: О. М. Вінник, Ю. М. Жирнокуй (сфера наукового інтересу – корпоративні конфлікти), А. К. Гасанова (конфлікти інтересів у галузі адміністративного права). Спеціальними розробками еколого-правового конфлікту займаються представники сучасної науки екологічного права О. Л. Дубовік, Н. А. Каус тощо.

Метою статті є визначення поняття «еколого-правовий конфлікт», характеристика його специфічних ознак, що розкривають зміст цього виду конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження поняття еколого-правового конфлікту доцільно розпочати із загального визначення категорії «конфлікт». Цілком погоджуємось із висловленою у науковій літературі думкою про те, що «конфлікти – давнє явище, притаманне суспільству з найбільш ранніх стадій його становлення та розвитку» [1, с. 5] і «саме з конфліктністю суспільного життя пов'язане нормативне регулювання та виникнення позитивного права» [2, с. 155–158]. Сучасна конфліктологічна наука в центр дефініції «конфлікт» ставить переважно проблему зіткнення інтересів, потреб і спричиненої цим зіткненням боротьби сторін. Конфлікт часто виникає через конкуренцію за доступ (до) або контроль над недостатніми ресурсами або можливостями [3, с. 26–27]. За своєю суттю конфлікти визначаються як специфічні соціальні взаємодії, що характеризуються переважно протиставленням, а не співробітництвом, із невизначеним

колом суб'єктів, сторін, кожна із яких має самостійні інтереси, за визнання яких і бореться [4, с. 121]. При цьому вплив конфлікту на його учасників і соціальне оточення має подвійний, суперечливий характер [5, с. 261]. Складність конфлікту як суспільного явища зумовлюється виконанням ними подвійного роду функцій, одні з яких можна віднести до позитивних або конструктивних (виявлення і розв'язання за допомогою конфліктів суперечностей між учасниками суспільних відносин; активізація суспільного життя; стимулювання інновацій та соціальних змін; сприяння у формуванні соціально необхідної поведінки тощо), інші – до негативних або деструктивних, оскільки виникнення та розвиток конфліктів досить часто призводить до негативних наслідків – розколу соціальних груп або погіршення в них психологічного клімату, а в ряді випадків – погіршення індивідуальної діяльності суб'єктів конфлікту або закріплення соціально пасивності особи [6, с. 11–13].

Беручи до уваги те, що конфлікт зумовлений різновекторністю інтересів суб'єктів суспільних відносин, а, отже, має соціальний характер, робимо висновок, що юридичний конфлікт є різновидом конфлікту соціального. С. В. Бобровник звертає увагу на те, що у рамках дослідження правового конфлікту науковцями не робляться спроби визначати сутнісні ознаки родової категорії «конфлікт» та використовувати їх за основу для видового поняття «правовий конфлікт». На думку науковця, однією із визначальних особливостей (ознак) конфлікту в цілому є наявність соціальних протиріч між учасниками конфліктних відносин [7, с. 28–29; 8, с. 109].

Визначення правового конфлікту доцільно проводити шляхом виокремлення специфічних ознак, що додатково відрізняє зазначений вид конфліктів від інших видів соціальних конфліктів. Адже, як влучно зазначає Ю. Жорнокуй, – «не кожен конфлікт є юридичним, але майже кожен може завершуватись тією чи іншою юридичною процедурою» [9, с. 190]. Критерієм розмежування правового та інших видів соціальних конфліктів повинен бути специфічний правовий характер соціального протиріччя, яке лежить в основі виникнення правового конфлікту [7, с. 29]. У широкому розумінні юридичний конфлікт – це будь-який соціальний конфлікт, який має хоча б один з елементів, що володіють юридичною характеристикою, і який завершується юридичним шляхом [3, с.31]. Специальними ознаками правових конфліктів є те, що вони спричиняються юридичними ситуаціями, тобто пов'язані або з реалізацією, або з порушенням тих чи інших норм права; відбуваються у сфері юридичних відносин, пов'язані з виникненням, зміною або припиненням правовідносин між фізичними чи юридичними особами; вирішуються правовими засобами.

У Юридичній енциклопедії поняття та особливості юридичного конфлікту розкриті у межах визначення предмета науки юридичної конфліктології. При цьому юридичний конфлікт визначається як протиставлення двох чи кількох суб'єктів, зумовлене протилежністю чи несумісністю їх інтересів, потреб або цінностей. Його специфічними ознаками є: зв'язаність конфлікту правовими відносинами, наявність правових ознак суб'єктів чи об'єкта конфлікту; можливість вирішення правовими засобами; галузева визначеність конфлікту; наявність юридичних наслідків; можливість застосування примусових засобів у процесі вирішення конфлікту; вирішення конфлікту в межах спеціальної юридичної процедури [10].

С. В. Бобровник, аналізуючи правовий конфлікт через призму родового поняття «конфлікт», визначає його як «стан двостороннього зв'язку суб'єктів, який заснований на правових протиріччях, що характеризується порушенням або перешкодою в реалізації ними своїх інтересів і є причиною визрівання або настання кризи суспільних відносин». При цьому автор поряд із правовими ознаками виокремлює ті особливості, які визначають соціальну сутність юридичного конфлікту: засновується на протиріччях, що не подолані; є вищою фазою розвитку протиріч; передбачає двосторонній взаємозв'язок між суб'єктами; має деструктивний характер для правової сфери; може стати причиною кризи суспільних відносин; певною мірою має позитивне значення, оскільки «підштовхує» суспільні

відносини до розвитку і вдосконалення [7, с. 29–30; 8, с. 110].

У рамках означених підходів до визначення та з'ясування сутнісних характеристик понять «конфлікт», «юридичний конфлікт» можна сформулювати особливості екологічного як різновиду соціально-правового конфлікту. Перш за все, йому притаманні загальні ознаки і механізм розвитку, що властиві будь-якому соціальному конфлікту. Це у певній мірі зумовлює складність дослідження екологічних конфліктів, так як вони є предметом вивчення не тільки юридичної науки, але й інших галузей знань: соціології [11], екології [12], соціальної екології [13; 14], економіки природокористування [15; 16; 17]. У зв'язку з цим, проблема дослідження екологічного конфлікту полягає в тому, що більшість авторів не проводять межі між правовою, соціальною, економічною та екологічною складовою даної категорії конфлікту.

Оскільки основу нашого дослідження складає з'ясування саме правового, тим більше еколого-правового, підґрунтя відносин, що виникають з приводу виникнення конфліктних ситуацій у сфері взаємодії людини та природи, то відповідно увага має акцентуватися саме на правових зв'язках сторін конфліктної ситуації.

Н. А. Каус еколого-правовий конфлікт визначає як тип юридично значимої поведінки у сфері еколого-правового регулювання, яка виражається у протистоянні за існуючі цінності (матеріальні блага, умови існування, статус, влада і т.п.). При цьому автором виокремлюються основні ознаки цього виду конфлікту, аналізуючи які робимо висновок, що фактично мова йде про характеристику загальних ознак правового конфлікту з урахуванням специфіки правового регулювання екологічного права. Зокрема такими основними особливостями є: 1) конфлікт виникає із спричинення яким-небудь суб'єктом шкоди екології, навколишньому середовищу; 2) сторони конфлікту вступають у правові відносини; 3) головні етапи конфлікту регламентуються процесуально-правовими нормами; 4) остаточне вирішення еколого-юридичного конфлікту здійснюють уповноважені органи держави шляхом прийняття владного рішення [18, с. 168]. Натомість російський вчений-юрист О. Л. Дубовік, розглядаючи екологічний конфлікт виокремлює його специфічні риси, роблячи акцент на соціальній складовій, а саме: а) іманентність (внутрішня приналежність) суспільству (спричинені взаємодією суспільства і природи екологічні конфлікти відображають зміст процесів життя людей в існуючих природних умовах; взаємодія суспільства і природи відбувається на принципово обмеженій основі і пов'язана з витрачанням об'єктивно обмежених, важковідновлюваних або взагалі невідновлюваних ресурсів); 2) соціальність екологічних конфліктів, їх суспільна природа та значимість (будь-яка екологічна втрата одного учасника є втратою і всіх інших, тобто неможливо завдати шкоди навколишньому середовищу так, щоб не зачіпати інтересів третіх осіб); 3) гносеологічні труднощі щодо їх вирішення (знання людей у сфері взаємодії з природою є недостатніми, а тому необхідно досить обережно ставитися до можливостей мислення людини, науки, а відповідно й до державного регулювання екологічних конфліктів правовими засобами) [19, с. 7–8].

Безперечно варто погодитися із висловленими позиціями науковців, так як такі характеристики в повній мірі відображають суть екологічного конфлікту як одного із різновидів соціально-правових конфліктів. Однак визначення ідентифікуючих ознак екологічного конфлікту повинно, з одного боку, спиратися на загальні поняття про конфлікт як соціальне явище та існуючі загальні ознаки конфлікту юридичного, з іншого, – відображати саме екологічний його аспект, екологічну складову, яка дає змогу виокремити еколого-правовий конфлікт як самостійну категорію, що може характеризувати певний стан взаємовідносин у системі «суспільство – природа». Такими ідентифікуючими ознаками є його предмет і об'єкт. Об'єкт конфлікту – це те, на що спрямована протидія суб'єкта. При цьому у юридичній літературі пропонується виділяти потенційний об'єкт правового конфлікту – суспільні відносини, які є нормативно врегульованими та на які спрямоване протидія, та реальний об'єкт – цінності, ресурси, статус, влада, а також дії результати дії, на які спрямоване протидія [20, с.

29]. Об'єкт конфлікту варто відрізнити від його предмету, під яким розуміється об'єктивно існуюча або уявна проблема, що лежить в основі конфлікту; це те протиріччя, через яке (заради вирішення якого) сторони вступають у протиборство [17, с. 56]. Відповідно об'єктом екологічного конфлікту є природний ресурс чи екологічна цінність, що через певні обставини знаходяться на перетині інтересів різних соціальних або економічних суб'єктів, які прагнуть до володіння або контролю над ними, а його предметом – проблема володіння природним ресурсом (екологічною цінністю) і/або контролю над ним, що може принести певні вигоди одному або декільком суб'єктам.

Ще однією характерною ознакою еколого-правового конфлікту, на яку звертають увагу вчені, є спір суб'єктів про право тієї чи іншої сторони, врегульованого екологічними нормами права, на дії позитивного характеру (дії, дозволені законом), або спір про підстави притягнення до юридичної відповідальності за вчинення однією із сторін екологічного конфлікту правопорушення [18, с. 168]. Іншою особливістю такого конфлікту можна назвати юридичні наслідки (школа навколишньому середовищу, екології, а також у зв'язку з цим виникнення чи припинення у сторін юридичних прав, юридичних обов'язків, зміна їх за змістом тощо), а також чіткість форм та процедур врегулювання екологічних конфліктів. Окрім того, особливими є причини виникнення екоконфліктів, їх динаміка розвитку й порядок вирішення тощо.

Таким чином, лише шляхом встановлення сукупності ознак юридичного, соціального та екологічного змісту, дає підстави визначати категорію конфлікту як «еколого-правовий конфлікт». У протилежному випадку можна вести мову виключно про екологічний конфлікт як вид соціального.

Висновки. Конфлікт в еколого-правовій сфері об'єктивно обумовлений різноплановістю інтересів, які особа бажає досягти при взаємодії з природою, і які, як правило, мають протилежний за змістом характер (екологічний, економічний, соціальний, естетичний, культурний тощо). В умовах практичної реалізації нашою державою принципу сталого розвитку необхідно максимально розвинути механізм взаємодії різних суб'єктів екологічних правовідносин з метою гармонізації їх інтересів, і, як наслідок, зменшення можливостей виникнення конфліктних ситуацій у сфері взаємовідносин людини і природи.

Еколого-правовий конфлікт за своєю суттю є різновидом соціально-правового конфлікту. При цьому досліджуючи змістовні характеристики даної категорії конфліктів, доцільно виокремлювати як правову, соціальну, так і екологічну складову, що, з одного боку, дозволяє визначити специфіку цього виду конфліктів у системі інших соціальних конфліктів, а, з іншої сторони, з'ясувати правову природу екологічних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Вінник О. М. Корпоративні конфлікти та зловживання корпоративними правами в акціонерних товариствах: традиційні та інноваційні способи попередження й розв'язання / О. М. Вінник // Актуальні питання інноваційного розвитку. – 2012. – № 2. – С. 5 – 11.
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения [Текст] / С. С. Алексеев. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 752 с.
3. Иванов В. М. Юридична конфліктологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Иванов, О. В. Иванова. – К. : МАУП, 2004. – 224 с.
4. Дубовик О. Л. Экологическое право и экологические конфликты / О. Л. Дубовик // Право и политика. – 2006. – № 5. – С. 116 – 136.
5. Социология [Текст] : учеб. для вузов / В. Н. Лавриненко, О. А. Шабанова, Г. С. Лукашева; под ред. Лавриненко В. Н. – М.: Культура и спорт, 1998. – 349 с.
6. Дмитриев А. В. Конфликтология [Текст] : учеб. пособ. / А. В. Дмитриев. – М. : Гардарики, 2000. – 320 с.
7. Бобровник С. Правовий конфлікт: поняття, ознаки, природа та різновиди / С. Бобровник // Загальні проблеми правової науки. – 2011. – № 1(64). – С. 26 – 33.
8. Бобровник С. В. Правовий компроміс і правовий конфлікт як ціннісні виміри права / С.В. Бобровник // Альманах права. — 2012. — Вип. 3. — С. 109 – 113.
9. Жорнокуй Ю. Шляхи вирішення юридичних ситуацій (корпоративних конфліктів) в акціонерних товариствах / Ю. Жорнокуй // Право України. – 2009. – № 10. – С. 190 – 198.
10. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та

ін. – К. : Укренцикл., 1998. – Т. 3: К – М. – 792 с.

11. Мылина Н. Н. Теоретико-методологические основы исследования экологических конфликтов как социальной категории / Н. Н. Мылина // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2014. – № 6-2. – С. 258 – 261.

12. Шалаев В. П. «Человек – природа – человек»: глобальный конфликт или глобальная перестройка (системно-синергетический анализ) / В. П. Шалаев // Конфликтология. – 2014. – № 1. – С. 87 – 102.

13. Василенко В. Н. Экологические конфликты общества как предмет социологии и социальной экологии / В. Н. Василенко // Социологические исследования. – 1998. – № 3. – С. 73 – 79.

14. Попов Г., Морозов С. Социальное регулирование эколого-конфликтной ситуации / Г. Попов, С. Морозов // Предпринимательство. – 2006. – № 4. – С. 127.

15. Бобылев С. Н., Соловьева С. В., Ситкина К. С., Кирюшин П. А. Социально-экономические аспекты экологических конфликтов // Вестник Московского университета. Сер. 6. Экономика: Изд-во Моск. ун-та, 2010. – № 2. – С. 46.

16. Сабадаш В. В. Теоретико-методологические аспекты исследования экологического конфликта в современной системе природопользования / В. В. Сабадаш // Экономика природопользования. – 2009. – № 6. – С. 19.

17. Сабадаш В. В. Методологічні підходи до детермінації екологічного конфлікту / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2006. – № 4. – С. 49 – 62.

18. Каус Н. А. К вопросу об особенностях эколого-правовых конфликтов / Н. А. Каус // Правопорядок: история, теория, практика. – 2014. – № 2 (3). – С. 167 – 169.

19. Дубовик О. Л. Экологические конфликты / О. Л. Дубовик // Экологическое право. – 2005. – № 2. – С. 3 – 14.

20. Худойкина Т. В. Юридическая конфликтология в условиях государственноправовых и общественных преобразований в России: постановка проблемы, теоретические и социологические аспекты / Т. В. Худойкина // СибЮрВестн. – 1998. – № 3. – С. 25 – 34.